

Pilar 3 rapport

Vedtatt av bankens styre 1. mars 2024

Offentliggjøring av informasjon i samsvar med
offentliggjøringskravene i kapitalkravsregelverket (CRR/CRDIV-
forskriften, kapitalkravsforordningen (CRR) del 8)

31. desember 2023

Innholdsfortegnelse

Erklæringer og uttalelser fra styret.....	2
Styrets uttalelse om bankens risikoprofil	2
Konserninterne transaksjoner og transaksjoner med tilknyttede parter	3
Styrets erklæring	3
Nøkkeltall	4
Innledning.....	5
Formål.....	5
Konsolidering.....	5
Proporsjonalitetsprinsippet	5
Proessen for utarbeidelse av rapporten	5
Ikke-vesentlig, fortrolig og konfidensiell informasjon	6
Frekvens og publisering	6
Risikostyring.....	6
Helhetlig risikostyring	6
Omtale av risikotyper	8
Kapital- og likviditetssituasjon	12
Kapitalkrav og beregningsgrunnlag	12
Nøkkeltall	13
Godtgjørelsesordninger	15
Retningslinjer for godtgjørelsesordninger	15
Kvantitative opplysninger om godtgjørelser	16

Erklæringer og uttalelser fra styret

Pilar 3-rapporten inneholder informasjon som kreves etter gjeldende krav for offentliggjøring i kapitalkravsregelverket. Rapporten er utarbeidet i samsvar med bankens retningslinjer for offentliggjøring av finansiell informasjon, samt i samsvar med interne prosesser, systemer og kontroller.

Styrets uttalelse om bankens risikoprofil

Nidaros Sparebank har hovedkontor i Klæbu i Trondheim og et avdelingskontor i Trondheim sentrum. Bankens markedsposisjon er konsentrert i Trondheim og randkommunene til Trondheim. Banken er en viktig driver for både lokalsamfunn, kunder, ansatte og eiere. Banken tilbyr finansielle produkter og tjenester innenfor finansiering, sparing og forsikring mot både privat- og næringssegmentet. Banken inngår i LOKALBANK-alliansen, sammen med ni andre banker.

Styret i Nidaros Sparebank har vedtatt målsetninger for risiko innenfor for hvert vesentlig risikoområde. Bankens risikotoleranse er i all hovedsak lav risiko. Styrefastsatte risikoappetitt og risikorammer iverksettes gjennom intern risikostyring. Det er vedtatt egne retningslinjer for hvert vesentlig risikoområde, herunder kredittrisiko, markedsrisiko, operasjonell risiko, likviditetsrisiko, anti hvitvask, IT, bærekraft/klimarisiko og behandling av personopplysninger (GDPR).

Risikorammer følges kontinuerlig gjennom etablert rapporteringsrammeverk. I de tilfeller der det vurderes at risikoen er større enn det som er akseptabelt, skal det settes i gang tiltak for å redusere risikoen.

Kapitalsituasjonen i banken følges kontinuerlig gjennom interne beregninger og rapporteringer. Styret har søkelys på at soliditeten er tilpasset mål, strategier, risikoprofil og regulatoriske krav. Dette gjøres gjennom en årlig prosess for evaluering av styring og kontroll, herunder kapitalbehovsvurderinger.

Ved utgangen av 2023 var ren kjernekapitaldekning, kjernekapitaldekning og ansvarlig kapitaldekning på hhv. 17,9 (18,6), 19,5 (20,4) og 21,6 (22,7) prosent for samarbeidende gruppe. Dette er hhv. 2,3, 1,9 og 1,2 prosentpoeng høyere enn pilar 1 og bufferkrav ved utgangen av 2023. Dette er videre 1,0, 0,7 og 0,0 prosentpoeng høyere enn bankens interne kapitalmål ved utgangen av 2023. Ny ansvarlig kapital vil bli hentet inn i 1. kvartal 2024. Uvektet kjernekapitalandel var 8,9 prosent (9,2 prosent) ved utgangen av 2023. Dette er 4,2 prosentpoeng over minimumskravet til uvektet kjernekapitalandel på 5,0 prosent og 3,7 prosentpoeng høyere enn bankens interne kapitalmål for uvektet kjernekapitalandel.

Kredittrisiko: Banken styrer kredittrisiko i samsvar med policy for kredittrisiko. Kredittrisiko er det største risikoområdet i banken. Banken har en moderat risikoprofil for kredittrisiko. Det er blant annet fastsatt risikorammer for vekstmål, andel av utlånsporteføljen per risikogruppe, konsentrasjon for enkelte bransjer, konsentrasjonsrisiko mot enkelte kunder og bankens andel av næringsengasjementer. Banken har de siste årene hatt lave tapsnivåer.

Likviditetsrisiko: Banken styrer likviditetsrisiko i samsvar med policy for likviditetsrisiko. Bankens skal ha lav likviditetsrisiko. Styret har blant annet fastsatt rammer for LCR (Liquidity Coverage ratio), NSFR (Net Stable Funding Ratio), innskuddsdekning, andel utlån overført til boligkredittselskaper og konsentrasjonsrisiko mot enkeltkunders innskudd.

Markedsrisiko: Banken styrer markedsrisikoen i samsvar med policy for markedsrisiko. Banken skal ha lav markedsrisiko. Styret har blant annet fastsatt rammer for rente- og kreditturasjon, andel LCR nivå, ramme for portefølje/utstedere, rating for enkeltpapir, aksjer (anlegg- og omløpsaksjer).

Operasjonell risiko: Banken styrer operasjonell risiko i samsvar med policy for operasjonell risiko. Bankens skal ha lav operasjonell risiko. Gjennomsnittlige operasjonelle tap de siste 5 årene ligger på cirka kr 150.000-200.000 per år. I 2023 er det ikke registrert saker som har medført vesentlige kostnader for banken, men det er registrert et høyere konstatert tapsnivå enn tidligere år.

Bærekraft og klimarisiko: Bankens målsetting er at «Vi skal bidra til at Norge har netto null utslipp av klimagasser i år 2050 hovedsakelig gjennom å påvirke våre kunders bærekraftsutvikling. Banken har målsatt at egne netto direkte utslipp skal være null innen 2030. Innen 2030 er det også bankens mål at andel av bærekraftige utlån skal økes betydelig. Etter hvert som samfunnets krav og mål for bærekraft i 2030/2050 utvikler seg, vil banken konkretisere mål og videreutvikle tiltakene for å nå målene.». I lys av dette vil banken fokusere på bærekraftsmålene 8, 11, 12, 13 og 17¹. Banken har vedtatt en policy for bærekraft. Bærekraft og klimarisiko skal inngå som en del av bankens kredittvurdering spesielt knyttet til bedriftsengasjementer. I policy for markedsrisiko lagt vekt på at banken i størst mulig grad skal etterstrebe og gjøre investeringer i selskaper som støtter FN's bærekraftsmål og menneskerettigheter. Innkjøp skal gjøres via leverandører som er opptatt av samfunnsansvar, og som produserer varer og tjenester på en lønnsom, anstendig og bærekraftig måte. Banken har etiske retningslinjer og er opptatt av å ha en god fordeling mellom kjønn

¹ Se <https://www.nidaros-sparebank.no/om-oss/baerekraft-og-samfunnsansvar>

ved ansettelse og i bankens styrende organer. Utdeling av gaver har lenge vært en viktig del av bankens aktiviteter. I henhold til lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og arbeidsforhold ([Åpenhetsloven](#)), publiserte banken i 2. kvartal 2023 aktsomhetsvurderingene knyttet til våre leverandører og samarbeidspartnere.

Banker er sertifisert som Miljøfyrtårn.

Konserninterne transaksjoner og transaksjoner med tilknyttede parter

Banken har ikke hatt noen transaksjoner internt i konsernet eller med tilknyttede parter som har vesentlig påvirkning på bankens risikonivå i 2023.

Styrets erklæring

Styret holder seg orientert om bankens økonomiske stilling og risikosituasjon gjennom jevnlige rapporter og etablerte varslingsprosesser. Styret har fastsatt strategier, risikoappetitt, planer og retningslinjer for å identifisere, styre, overvåke, kontrollere og rapportere risikoer som banken er, eller kan bli utsatt for. Styret gjennomgår og godkjenner de ovennevnte dokumentene minst årlig. Styret vurderer at risikostyring i banken er tilfredsstillende og er i samsvar med bankens profil og strategi.

Trondheim, 14. mars 2023
Styret for Nidaros Sparebank

Bente Haugrønning
Styrets leder

Rune Johnsen
Styrets nestleder

Per Hangerhagen
Styremedlem

Camilla Wadseth
Styremedlem

Mari Brænd
Styremedlem

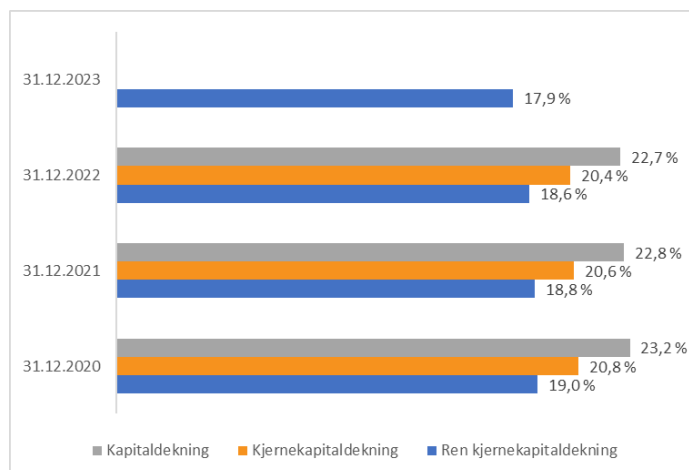
Børge Sigernes-Sørli
Styremedlem

Hege Skaufel
Ansattevalgt styremedlem

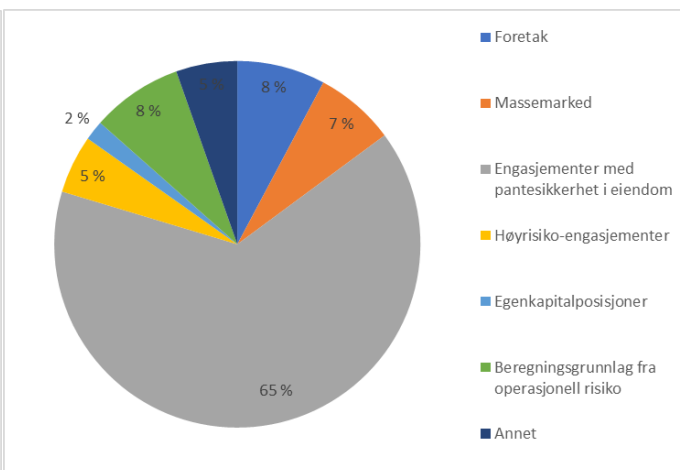
Bjørn Riise
Banksjef

Nøkkeltall

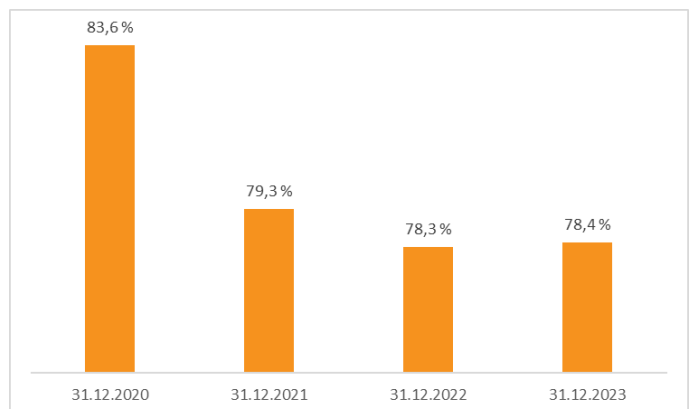
Soliditet

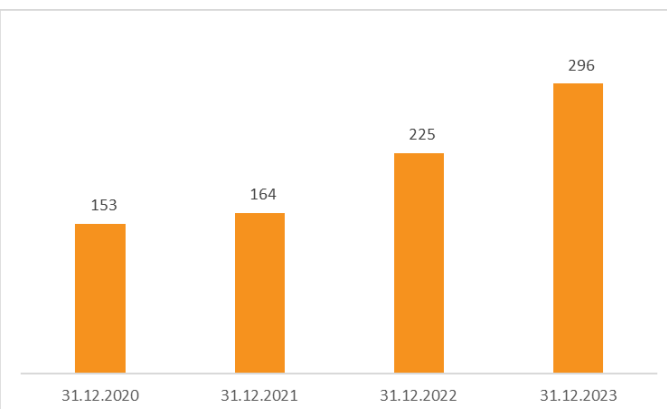
Fordeling av beregningsgrunnlag

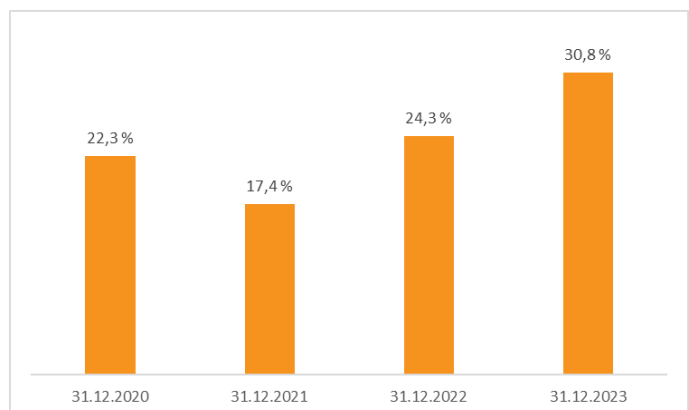
Innskuddsdekning

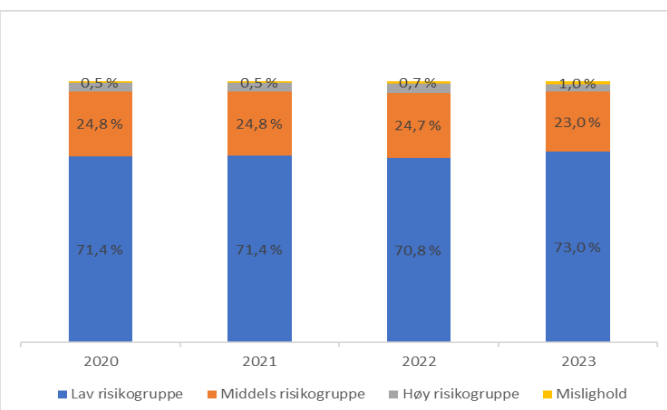
LCR

Boligkredittandel

Andel risikogruppe

Innledning

Formål

Denne rapporten gir informasjon om risikostyring, kapital- og likviditetssituasjon, samt informasjon om godtgjørelsesordninger i Nidaros Sparebank. Rapporten er utarbeidet i tråd med gjeldende offentliggjøringskrav i kapitalkravsforordningen (CRR) med tilhørende tekniske standarder (RTSer) som er inkorporert i CRR/CRD IV-forskriften, samt veiledninger fra den europeiske banktilsynsmyndigheten (EBA) på området.

Informasjonen er gitt på konsolidert nivå og er basert på data per 31. desember 2023. Hvis det på enkelte områder benyttes et annet tidspunkt, presiseres dette særskilt. Alle tall er oppgitt i tusen NOK med mindre annet fremgår.

Konsolidering

Tabellene nedenfor viser oversikten over selskaper i konsernet som ikke er konsolidert og hvor investeringen ikke er fratrukket i ansvarlig kapital.

Tabell 1. Oversikt over datterselskaper, tilknyttede selskaper mm.

Navn	Antall aksjer	Bokført verdi	Eierandel	Andel av stemmerett	Forretningskontor	Type virksomhet
Agdenes Fyr AS	79 100	6 328	100 %	100 %	Trondheim	Eie og drive fast eiendom

Proporsjonalitetsprinsippet

Nidaros Sparebank oppfyller kravene for å bli definert som «en liten og ikke-kompleks» bank etter CRR artikkel 4(1)(145). Disse kravene er følgende:

- Forvaltningskapital er mindre/lik 5 mrd euro
- Ikke krav om eller forenklet krav til gjenopprettingsplaner/krisehåndtering
- Handelsportefølje er mindre/lik 5 prosent av forvaltningskapitalen og er mindre/lik 50 millioner euro
- Verdien av derivater i handelsporteføljen er mindre/lik enn 2 prosent av balanseførte og ikke-balanseførte poster, samt at total derivatportefølje er mindre/ lik 5 prosent
- Mer enn 75 prosent av eiendeler og forpliktelser er med motparter innenfor EU/EØS
- Banken bruker ikke interne modeller for å beregne kapitalkrav
- Banken har ikke kommunisert til tilsynsmyndighetene om at banken har innvendinger mot å bli kvalifisert som små, ikke-kompleks bank.
- Banken har ikke fått beskjed fra Finanstilsynet om at banken ikke blir definert som en «liten og ikke-kompleks» bank.

Banken har ikke noen verdipapirer som er notert på et regulert marked. Informasjonen i denne rapporten bygger dermed på offentliggjøringskravene (CRR artikkel 433b) for «mindre og ikke-komplekse» foretak som ikke har noterte verdipapirer på et regulert marked.

Proessen for utarbeidelse av rapporten

Pilar 3-rapporten er utarbeidet i tråd med bankens retningslinjer for offentliggjøring av finansiell informasjon. Hovedelementer/prinsipper i retningslinjene er følgende:

- Pilar 3-rapporten utarbeides i samsvar med regulatoriske krav for offentliggjøring
- Interne prosesser, systemer og kontroller sørger for informasjonen i pilar 3-rapporten er korrekt.
- Informasjon i pilar 3-rapporten gir tilstrekkelig informasjon til markedsaktører og tredje parter om bankens risikoprofil.
- Pilar 3-rapporten går gjennom samme verifiseringskontroller som styrets årsberetning.

Rapporten er utarbeidet av økonomiavdelingen, og godkjent av styret den 14. mars 2024.

Ikke-vesentlig, fortrolig og konfidensiell informasjon

Etter CRR artikkel 432 kan banken unnlate å offentliggjøre informasjon som enten er ikke-vesentlig, fortrolig eller konfidensiell. Bankens har vurdert, basert på kriterier gitt i EBAs retningslinjer EBA/GL/2014/14 (Guidelines on materiality, proprietary and confidentiality and on disclosure frequency under Articles 432(1), 432(2) and 433 of Regulation (EU) No 575/2013), hvorvidt det foreligger en slik informasjon etter offentliggjøringskravene. Bankens har kommet til konklusjon at informasjonen som skal offentliggjøres i pilar 3-rapporten etter offentliggjøringskravene, ikke faller under unntakene gitt i artikkel 432 i CRR.

Bankens benytter seg ikke av unntaket for offentliggjøring av informasjon i denne rapporten.

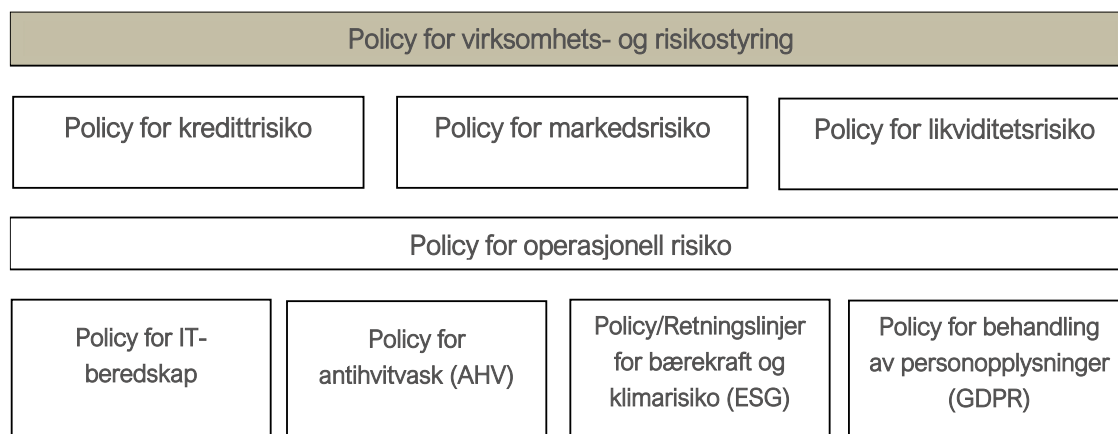
Frekvens og publisering

Rapporten publiseres årlig sammen med publisering av årsrapporten eller rett etter publisering av årsrapporten. Rapporten er tilgjengelig på bankens nettsider.

Risikostyring

Helhetlig risikostyring

Hovedmålet for bankens strategi er økt attraktivitet; for kunder og investorer, som arbeidsgiver, samfunnsaktør, samarbeidspartner og som Trondheimsbank. Risiko- og kapitalstyring skal støtte opp bankens strategiske utvikling og mål, samt sørge for finansiell stabilitet og forsvarlig forretningsdrift. Figuren nedenfor viser de viktigste policyene bankens styre har vedtatt:

I tillegg til risikoene vist i figuren ovenfor er bankens strategiske risiko og forretningsrisiko. Styret fastsetter bankens risiko- og kapitaltoleranse og konkretiserer dette gjennom mål og rammer.

Bankens risikotoleranse vises i tabellen nedenfor:

Risikotype	Risiko-toleranse	Målekriterier
Kredittrisiko	Moderat	Utlånsvekst, BM-andel, deltagelse i syndikat, andel risikogruppe, andel forbrukslån, andel bransje, store engasjement, utlånsforskrift.
Likviditetsrisiko	Lav	Innskudd med og uten binding, innskuddsdekning, boligkredittandel, klargjort til overføring til boligkreditt, LCR, NSFR, likviditetsbeholdning, forfallsprofil innlån, trekkrettighet i bank
Markedsrisiko	Lav	Rente- og kredittndurasjon, andel LCR nivå, ramme for portefølje/utstedere, rating for enkeltpapir, aksjer (anlegg- og omløpsaksjer)
Operasjonell risiko	Lav	Matrise hvor det er definert risikotoleransenivå basert på konstatert tap og hyppighet
Risiko for hvitvasking og terror-finansiering	Lav	Legitimasjon, oppdaterte kundeerklæringer, kunder i høy risikoklasse, politisk eksponerte personer, høyrisikobransjer, relasjon/transaksjoner til sanksjonerte- og høyrisikoland
IKT-risiko	Lav	Kvalitative mål

Risiko for brudd på personvernregelverk (GDPR)	Lav	Kvalitative mål
Risiko for brudd på bærekraft og klimarisiko	Lav	Kvalitative mål
Strategisk risiko	Moderat	Kvalitative mål
Compliance-risiko	Lav	Kvalitative mål

ICAAP

Bankens strategi, og tilhørende budsjetter, mål og rammer gitt i policydokumenter og retningslinjer for risikoområdene, danner grunnlag for bankens interne kapitalbehovsvurderinger. Samtidig legger kapitalbehovsanalysene føringer for mulige strategier. Etter styrets vurdering er ICAAP en viktig prosess i banken. Konsentrasjonsrisiko og kapitalbehov knyttet til eierpost i Frende Forsikring er områdene med høyest pilar 2-tillegg. I tillegg er risikovurderinger knyttet til antihvitvask og likviditet sentralt. Bankens legger til grunn beregningsmetodene i Finanstilsynets rundskriv 3/2022 for beregning av pilar2-krav.

Prognose for utvikling i risikoeksponering, balanse og inntjening de kommende tre år viser at kapitaldekningen forventes å ligge på eller over vedtatte kapitalmål under forutsetning av egenkapitalemisjon i 2026. De kommende årene hefter det spesielt usikkerhet knyttet til den makroøkonomiske utviklingen, effekt av CRR3/CRD6 og implementeringstidspunkt for dette regelverket. Spesielt planer for emisjonstidspunkt og utlånsvekst vil påvirkes av disse forholdene. Prognose og tiltak for de kommende tre årene vil derfor regelmessig bli revurdert. Styret har vurdert at bankens kapitalsituasjon i kommende 3 år er tilfredsstillende, sett i sammenheng med bankens risiko og vedtatte mål. Bankens er godt over kapitalmål for uvektet kjernekapitalandel.

Finanstilsynet har vedtatt at bankens skal ha et forhøyet kapitalkrav (pilar 2-krav) som utgjør 2,8 prosent av det konsoliderte beregningsgrunnlaget. Bankens langsiktige egendefinerte minimumsnivå for ren kjernekapitaldekning er 16,8 prosent som inkluderer en styringsbuffer på 1,25%. Det er styrets syn at banken er tilstrekkelig kapitalisert.

Gjennopprettingsplan

Banken utarbeider årlig en gjennopprettingsplan som vedtas av styret. Planen er en integrert del av bankens rammeverk for risikostyring. Planen omfatter en oversikt over indikatorer for kapital, likviditet, lønnsomhet og eiendelskvalitet som banken følger opp minst kvartalsvis for å overvåke risikoen for kapital- og likviditetsmangel i banken. Planen inneholder i tillegg en detaljert oversikt over hvilke tiltak banken kan benytte dersom en stress-situasjon inntreffer. Tiltakenes effekt og gjennomførbarhet er dokumentert i planen. Planen inneholder også en beskrivelse av bankens gjennopprettingskapasitet for kapital og likviditet i en generell krise og i en bankspesifikk krise.

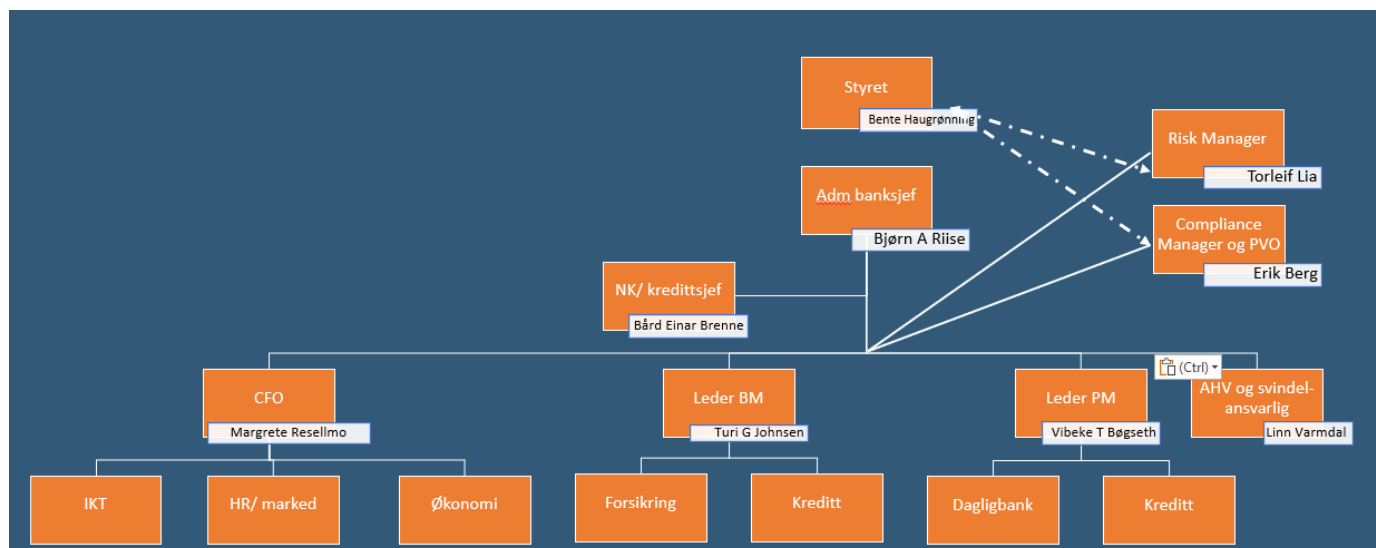
Gjennopprettingsplanen inneholder i tillegg en beskrivelse av hvem som er ansvarlig for kommunikasjonen i en krisesituasjon, og hvem som skal varsles dersom banken kommer i en kritisk situasjon.

Banken har også en egen beredskapsplan for likviditet, som er samordnet med bankens gjennopprettingsplan.

Bankens gjennopprettingsplan ble styrevedtatt 19.12.2023.

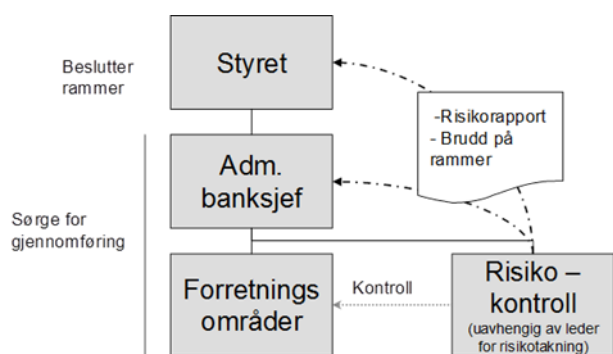
Organisering og ansvarsforhold

Figuren under viser organisasjonskartet i Nidaros Sparebank:

Bankens ledere for de ulike forretningsområdene har ansvar for å identifisere, vurdere, styre, måle, og rapportere alle vesentlige risikoer innenfor sitt forretningsområde. Lederne har også ansvar for at sitt forretningsområde etterlever lover, forskrifter og standarder. Complianceansvarlig og risk manager rapporterer løpende til banksjef, men har både en rett og en plikt til å holde styret oppdatert.

Risikostyrings- og compliancefunksjonen er en viktig del av bankens andre forsvarslinje, og skal være uavhengig av bankens ledelse og andre virksomhetsområder i banken. Leder av risikostyrings- og compliancefunksjonen rapporterer i det daglige til banksjef, men har både en rett og en plikt til å oppdatere styret regelmessig. Dersom det er brudd på styrevedtatte rammer skal funksjonen vurdere om det er behov for umiddelbar rapportering. Rapporteringen av brudd skal uansett følges av en årsaksforklaring og vurdering av eventuelle tiltak (jf. figur nedenfor).

Complianceansvarlig og risk manager har rett til å møte i bankens styremøter og møtene i ledergruppen som observatør eller rådgiver, men skal ikke ta del i beslutningsprosessene.

Styret har i policy for virksomhets- og risikostyring gitt overordnede prinsipper for internkontroll og en beskrivelse av organiseringen av funksjoner samt satt krav til helhetlig risikostyring. Styret fastsetter rammer for kreditt-, likviditets- og markedsrisiko i separate underliggende risikostyringsdokumenter.

I Nidaros Sparebank består risiko- og revisjonsutvalget av alle styremedlemmene.

Omtale av risikotyper

Kredittrisiko

Kredittrisiko er risiko for tap som skyldes at kunder/motparter ikke oppfyller sine betalingsforpliktelser overfor banken. Kredittrisiko vedrører alle fordringer på kunder/motparter, utlån, kreditter, garantier, uoppgjorte handler, ubenyttede kreditter, samt motpartsrisiko som oppstår gjennom derivater. Kredittrisiko avhenger av blant annet fordringens størrelse, tid for forfall, sannsynlighet for mislighold og eventuelle sikkerhetens verdi. Kredittrisiko er bankens vesentligste risiko.

Bankens kredittpolicy beskriver krav, rammer og organisering på kredittområdet. Risikoen styres i tillegg gjennom rutiner og retningslinjer. Banken har etablert en fullmaktstruktur ved innvilgelse av lån og kreditter. Det er kundens tilbakebetalingsevne, betalingsvilje og engasjementets lønnsomhet som skal være avgjørende for bankens kredittbeslutning. Dersom kundens tilbakebetalingsevne skulle svikte, skal sikkerhetene dekke inn bankens krav. Banken har retningslinjer som definerer hvilke verdier av de ulike sikkerhetstyper banken legger til grunn for å vurdere sikkerhetsdekningen av et engasjement.

Risiko i porteføljen blir kontinuerlig overvåket for å avdekke sannsynlighet for mislighold og for å kalkulere tap dersom mislighold inntreffer.

For ytterligere beskrivelser og detaljer rundt kredittrisiko og rammeverk for forventet tap henvises det til årsrapporten for 2023:

- Kredittrisiko i kapittel «Virksomhetsstyring, intern kontroll og risikostyring»
- Følgende noter:
 - note 2 - Kredittrisiko
 - note 6 - Utlån til kunder fordelt på nivå for kredittkvalitet
 - note 8 – Kredittforringende engasjement
 - note 9 - Forfalte og kredittforringende lån
 - note 10 - Kreditteksporing
 - note 11 - Nedskrivninger, tap, finansiell risiko

- note 12 - Store engasjement
- note 13- Sensitivitet

Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko er risikoen for at banken ikke klarer å innfri sine forpliktelser ved forfall uten at det oppstår store kostnader i form av dyr refinansiering eller behov for realisering av eiendeler. Bankens eksponering for likviditetsrisiko er hovedsakelig knyttet til finansiering i kapitalmarkedet og tap av innskudd.

Bankens likviditetssituasjon anses som god og utarbeidelse og oppdatering av likviditetsplan skjer gjennom strategiplan, månedlige prognoser, ICCAP og kommunikasjon mellom kredittmiljøet og bankens likviditetsansvarlig. Bankens gjenopprettingsplan og beredskapsplan for likviditet beskriver tiltak som skal iverksettes i en krisesituasjon for banken, og forventet likviditetsinngang fra ulike tiltak. Planen beskriver videre varslingsrutiner og krav til rapportering. Banken har faglig kompetanse til å ivareta bankens likviditetsstyring på en god måte, både i utøvende og kontrollerende funksjoner. Handel med verdipapirer er organisert slik at det er tilfredsstillende arbeidsdeling og kontroll.

Bankens utlånsportefølje har stort sett lang restløpetid, mens det meste av innskuddene enten ikke har eller har kort oppsigelsestid. Dette innebærer i seg selv en likviditetsrisiko. Innskuddene er fordelt på mange innskytere, banken er solid og driften går bra. Styret anser det derfor som lite sannsynlig at store kundeinnskudd skal forsvinne raskt ut, og ser kundeinnskudd som langsiktig finansiering.

I tillegg til kundeinnskudd finansieres bankens likviditetsbehov hovedsakelig gjennom obligasjonsmarkedet. Banken har definert rammer for forfallsstruktur på markedsfinansiering, som tilsier at vi skal ha en spredt forfallsstruktur.

Boligkredittfinansiering er en svært viktig finansieringskilde for bankene. Gjennom slike selskap finansierer bankene boliglån ved innlån med lengre gjennomsnittlig løpetid og til bedre betingelser enn bankenes egen pengemarkedsfinansiering. Banken har tidligere organisert denne finansieringskilden gjennom medeierskap i Eika Boligkreditt AS. Fra og med 2022 har denne finansieringen skjedd gjennom Verd AS, som er et selskap eid av 10 banker i LOKALBANK og 8 sparebanker innenfor DSS (De Samarbeidende Sparebanker). Andel utlån overført til boligkredittselskap er 31 prosent per 31.12.2023.

To sentrale nøkkeltall for likviditetsrisiko er indikatorene LCR og NSFR. Per 31.12.2023 var disse henholdsvis 296 og 117. Det lovmessige minstekravet til LCR og NSFR er 100 prosent. Banken har vært over det lovmessige kravet for begge nøkkeltallene i hele 2023.

Banken har også ramme for forfall av obligasjonsgjeld og ansvarlig lån innenfor år og kvartal. Per 31.12.2023 er den gjennomsnittlige vekta løpetiden på obligasjonsgjeld og ansvarlig lån på 2,5 år. Den gjennomsnittlige løpetiden har vært mellom 2,1 og 2,5 år i 2023.

Innskudd er en viktig finansieringskilde for banken og det er målsatt at innskuddsdekning skal være over 75%. Per 31.12.2023 er innskuddsdekningen på 78 prosent og den har vært i intervallet 81-78 prosent i 2023.

Banken skal tilstrebe å til enhver tid ha en likviditetsbeholdning på 12 prosent av forvaltningskapitalen.

Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap og gevinst forårsaket av endringer i markedsparametere som rente, valutakurs og aksje- eller råvarepriser. Bankens markedsrisiko er hovedsakelig renterisiko og inkluderer svingninger i verdien av fastrenteinstrumenter eller finansielle instrumenter knyttet til en markedsbenchmark (NIBOR flytende pengemarkedsrente) som følge av endringer i markedsrenter, og i fremtidige kontantstrømmer for finansielle instrumenter til flytende rente. Priserisiko kommer av endringer i markedspriser, enten forårsaket spesifikke faktorer knyttet til et individuelt finansielt instrument eller utsteder, eller faktorer som påvirker alle instrumenter handlet i et marked. Bankens samlede markedsrisiko vurderes basert på stressscenarier utarbeidet i tråd med anbefalinger fra Finanstillstyret og Baselkomiteen.

Banken har pr. definisjon ikke en handelsportefølje, og følgelig ikke en vesentlig markedsrisiko som definert i pilar 1. Bankens eksponering i anleggsaksjer og obligasjoner representerer likevel en markedsrisiko for større vedvarende fall i det finansielle markedet.

Bankens maksimale ramme for renterisiko er fastsatt til 3 millioner kroner. Ved årets slutt utgjorde bankens renterisiko 1,4 millioner kroner. Bankens renterisiko vurderes samlet som lav, og er godt innenfor fastsatte rammer.

Bankens obligasjonsportefølje forvaltes av Sparebank 1 Markets på basis av et investeringsmandat. Investeringsmandatet har blant annet rammer på rente- og kredittulasjon, andel LCR nivå, ramme for portefølje, utstedere og rating for enkeltpapir. Det er ikke registrert brudd på mandatet som følge av disponeringer gjort av Sparebanken 1 Markets.

Banken har ingen finansielle derivater og eksponeringen mot valuta er begrenset til kun en leverandørfaktura til systemleverandøren av banktjenester (SDC A/S).

For ytterligere detaljer rundt markedsrisiko henvises det til årsrapporten for 2023:

- note 17 - Renterisiko
- note 25 - Kategorier av finansielle instrumenter
- note 26 - Virkelig verdi av finansielle instrumenter
- note 27 - Sertifikater og obligasjoner
- note 28 - Aksjer/egenkapitalbevis til virkelig verdi over ordinært resultat
- note 29 - Aksjer/egenkapitalbevis til virkelig verdi over utvidet resultat
- note 30 – Finansielle derivat

Operasjonell risiko

Bankens operasjonelle risiko er risiko for tap som følge av utilstrekkelige eller sviktende prosesser eller systemer, menneskelige feil eller eksterne hendelser, samt juridisk risiko. Denne type risiko og tapskilder ligger i den løpende driften av banken. Banken har utarbeidet policyer, rutinebeskrivelser, fullmaktstrukturer med videre, og dette, sammen med veldefinerte og klare ansvarsforhold, er tiltak som reduserer den operasjonelle risikoen. Det er videre tegnet hensiktsmessige forsikringsordninger, samt utarbeidet relevante beredskapsplaner for å håndtere krisesituasjoner.

Årlig gjøres det risikoanalyse innenfor de vesentlige områdene i banken for å avdekke bankens viktigste risikoområder.

Størrelsen på den operasjonelle risikoen ved en enkelt uønsket hendelse er en kombinasjon av forventet frekvens på den uønskede hendelsen (hyppighet) og konsekvensen av at den uønskede hendelsen inntreffer (tap), målt etter etablerte risikoreduserende tiltak. Bankens lave risikotoleranse kommer til uttrykk gjennom matrisen nedenfor.

Hyppighet/tap	> 10 TNOK	10 TNOK – 100 TNOK	100 TNOK – 500 TNOK	500 TNOK – 1 MNOK	Over 1 MNOK
Tap skjer sjeldnere enn hvert 10. år					
Tap skjer hvert 10.år					
Tap skjer hvert år					
Tap skjer flere ganger for året					
Tap skjer minst månedlig					

Forklaring til tabellen:

Forklaring til tabellen – bankens risikotoleranse for operasjonelle hendelser	
Rødt område:	Utenfor risikotoleransen. Risikoreduserende tiltak må iverksettes for å redusere risiko til akseptabelt nivå.
Gult område:	Effekt og nytte av forbedringer i eksisterende - og innføring av nye risikoreduserende tiltak skal vurderes opp mot kostnad/ressursinnsats.
Grønt område:	Innenfor risikotoleransen.

Gjennomsnittlige operasjonelle tap de siste 5 årene ligger på cirka kr 150.000-200.000 per år. I 2023 er det ikke registrert saker som har medført vesentlige kostnader for banken, men det er registrert et høyere konstatert tapsnivå enn tidligere år.

Bærekraftsrisiko

Bankens policy for bærekraft (ESG) omhandler hvordan virksomheten påvirker mennesker, samfunn og miljø. Bankens målsetting er at «Banken skal bidra til at Norge har netto null utslipp av klimagasser i 2050 hovedsakelig gjennom å påvirke våre kunders bærekraftsutvikling. Banken har målsatt at egne netto direkte utslipp skal være null innen 2030. Innen 2030 er det også bankens mål at andel av bærekraftige utlån skal økes betydelig. Etter hvert som samfunnets krav og mål for bærekraft i 2030/2050 utvikler seg, vil banken konkretisere mål og videreutvikle tiltakene for å nå målene.».

Dersom banken oppdager at kunder, leverandører eller selskaper banken har investert i, ikke handler i tråd med bankens forventninger i forhold til bærekraft, miljø og samfunnsansvar, vil banken opprette dialog med selskapet for om mulig å få til en endret praksis. Hvis selskapet fortsetter å bryte bankens krav, vil det kunne medføre at det startes en prosess mot en avvikling av kundeforholdet eller salg av eierposisjonen i selskapet.

I den pågående strategiprosess, som ferdigstilles i starten av 2024, er bærekraft et tema som vil sette føringer for bankens utvikling for årene som kommer. I samarbeid med andre banker jobber vi tett med bærekraft i LOKALBANK Alliansen for å styrke vår

konkurranseskraft, dele ressurser og bygge kompetanse. På denne arenaen har banken både initiert og vært delaktig i en rekke tiltak blant annet for å kunne møte framtidige myndighetskrav og for å sikre at vi er best mulig sparringspartner for våre kunder i overgangen til et lavutslippsamfunn.

Banken er sertifisert som Miljøfyrtårn. Miljøfyrtårn er Norges mest anerkjente miljøsertifiseringsordning og bygger på viktige prinsipper for et effektivt miljøledelsessystem slik at vi kan oppnå høyere miljøprestasjoner og til slutt lavere klimaavtrykk. Banken planlegger en resertifisering i 2024 for å opprettholde vår forpliktelse til bærekraftig praksis og kontinuerlig forbedring.

I henhold til lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og arbeidsforhold (Åpenhetsloven), publiserte banken i 2. kvartal 2023 aktsomhetsvurderingene knyttet til våre leverandører og samarbeidspartnere. Det ikke registrert noen vesentlige brudd på dette og vi har god kontroll på vår leverandørkjede. Rapporten er tilgjengelig gjort på bankens hjemmeside.

For 2024 retter vi vårt fokus på å sikre en bærekraftig strategi for fremtiden og forbereder oss for kommende rapporteringskrav i form av CSRD-regulativet fra EU hvor vi går i retning av en mer kvantitativ bærekraftsrapportering. Sentralt i denne tilnærmingen vil være utvikling av gode systemer med spesiell vekt på å sikre gode datakilder og høy datakvalitet. Dette vil være avgjørende for å kunne gi en nøyaktig og meningsfull fremstilling av både egne og kunders klimafotavtrykk og for å kunne iverksette tiltak rettet mot dette.

Nedenfor gjengis utdrag fra noen av de øvrige av bankens policyer og retningslinjer som berører bærekraft:

Etiske retningslinjer:

- Ansatte skal ikke ta imot gaver/fordeler eller andre ytelser som er egnet til å påvirke behandling eller avgjørelser.
- Ansatte skal ikke ta del i noen form for korrupsjon, og ikke la beslutninger, handlinger eller unnlatelser bli påvirket av utilbørlig press, bestikkelser eller "smøring" fra parter med egeninteresser.
- Ansatte skal ikke drive egenhandel i verdipapirer eller egenkapitalbevis i strid med bankens retningslinjer for ansattes egenhandel.

De etiske retningslinjer er lagt ut på bankens hjemmeside.

Kredittrisiko: Klimarisiko påvirker kredittrisiko i den grad klimarelaterte problemstillinger øker sannsynligheten for redusert betjeningsevne, redusert panteverdi eller mislighold. Klimarisikoen er et resultat av hvordan bankens kunder påvirkes av både fysiske klimaendringer som kan gi økte kostnader (fysisk risiko) og økonomisk risiko knyttet til omstillingen til et lavutslippsamfunn (overgangsrisiko). Banken skal ha et aktivt forhold til samfunn, klima og miljø i sin kredittgivning. Bankens kunder skal bidra til å skape en bærekraftig utvikling, gjennom å ha økt fokus på miljø-, samfunns- og styringsmessige forhold i egen virksomhet. Banken skal ha retningslinjer for vurdering av risiko knyttet til klima og bærekraft i kredittvurderingene for BM – kunder. Bærekraft (ESG) og klimarisiko skal inngå som en fast del av bankens kredittvurdering knyttet til BM-engasjementer. For bankens kunder, som tilhører bransjer som er ekstra utsatt i forhold til klima og bærekraft, kreves det en grundigere vurdering. Spesielt utsatte risikoforhold kan være:

- Virksomheter som krever utslippstillatelse
- Energiintensive virksomheter
- Arealkrevende virksomheter
- Virksomheter som er avhengige av fossilt brensel
- Krav til oppgradering av eldre bygg

Likviditet: Banken skal i størst mulig grad benytte leverandører som er opptatt av samfunnsansvar, og som produserer varer og tjenester på en lønnsom, anstendig og bærekraftig måte. Bankens finansieringskilder av senior lån, fondsobligasjon og ansvarlig lån er utelukkende store og seriøse aktører som DNB, Sparebank1 Markets, SEB, Swedbank og Kredittforeningen for sparebanker (KfS), som tar bærekraft på alvor. Aktørene tilbyr utstedelse av grønne obligasjoner, noe styret stiller seg positive til for å bidra til et grønnere finans- og verdipapirmarked.

Investeringer: Bankens markedsrisiko er i hovedsak knyttet til plassering i rentepapirer og aksjer i strategiske samarbeidspartnere. Banken skal i størst mulig grad etterstrebe å gjøre investeringer i selskaper som støtter FNs bærekraftsmål og menneskerettigheter, og avstå fra å investere i selskaper som etikkrådet i Statens pensjonsfond utland fraråder. Banken skal benytte leverandører som er opptatt av samfunnsansvar, og som produserer varer og tjenester på en lønnsom, anstendig og bærekraftig måte.

Gavemidler og sponsorater: Banken bidrar til bærekraft gjennom tildeling av gavemidler og sponsorater. Utdeling av gaver har lenge vært en viktig del av Nidaros Sparebanks aktiviteter.

Likestilling: Banken er opptatt av å ha en god fordeling mellom kjønn ved ansettelser og i bankens styrende organer.

Grønn obligasjon: Banken deltar i Kredittforeningen for Sparebanker (KfS) sitt rammeverk for grønn obligasjonsfinansiering.

Klimarisiko

Nidaros Sparebank hadde i 2023 direkte klimagassutslipp på 22 tonn CO₂-ekvivalenter (tCO₂e). Dette er en reduksjon på 45 tCO₂e sammenlignet med 2022. Bankens scope 1, 2 og 3² klimagassutslipp for 2023 er som vist nedenfor:

	2023	2022
Scope 1	0 tCO ₂ e	0 tCO ₂ e
Scope 2	22 tCO ₂ e	67 tCO ₂ e
Scope 3	5.224 tCO ₂ e	Ikke beregnet

Stresstestrammeverk

For å sikre at beholdningen av likvide eiendeler er tilstrekkelig i et ettårsperspektiv gjennomfører banken årlig stresstest av likviditet. Det er satt et minstekrav til overlevelsestid på 12 måneder uten tilgang til ny ekstern finansiering i et stressscenario. Det stresses på tre ulike krisescenarier; bankspesifikk krise, generell krise og en kombinasjon av bankspesifikk og generell krise. Sist gjennomført stresstest viser at banken har tilstrekkelig likviditet i krisescenarioene.

Banken benytter også stresstest på investeringsporteføljen basert på metodikken for beregning av pilar II-tillegg for kredittspreader, renter, aksjekurser og valutakurser. Vurderingene baserer seg på at dagens faktiske eksponering utsettes for stress, med unntak av renterisiko og valutarisiko der fastsatte rammer benyttes. Resultatet fra stresstesten danner grunnlaget for bankens pilar II-tillegg for markedsrisiko.

Som et ledd i kapitalvurderingen foretar banken en analyse av et kraftig økonomisk tilbakeslag, og hvilken effekt dette vil ha på konsolidert kapitaldekning. Bankens vurdering er at det ikke er usannsynlig at dette tilbakeslaget vil kunne oppstå, uten at denne sannsynligheten er nærmere kvantifisert. Stresstesten viser at tapsnivåene på totale utlån eller i verdipapirbeholdningen for å komme på eller under kritisk nivå for kapitaldekning er av en slik størrelse at de med svært liten sannsynlighet vil kunne inntreffe.

Kapital- og likviditetssituasjon

Kapitalkrav og beregningsgrunnlag

Banken bruker standardmetoden ved beregning av kapitalkravet for kredittrisiko. Beregninger for operasjonell risiko er basert på basismetoden og beregninger knyttet til markedsrisiko baseres på standardmetoden. Engasjementsbeløpet for derivater beregnes etter standardisert metode. CVA-tillegget beregnes etter standardmetoden.

Kapitalkravet til banken per 31.12.2023 fremkommer som:

² Scope 1 og 2 er direkte utslipp som elektrisitet, reiser og avfall. Scope 3 er bankens andel av kunders finansierte utslipp.

Kapitalkrav	31.12.2023
Minstekrav pilar 1	
Ren kjernekapitaldekning	4,5 %
Kjernekapitaldekning	6,0 %
Ansvarlig kapitaldekning	8,0 %
Bufferkrav (ren kjernekapital)	
Bevaringsbuffer	2,5 %
Systemrisikobuffer	4,5 %
Motsyklisk buffer (0 - 2,5 %)	2,5 %
Sum pilar 1 og bufferkrav	
Krav til ren kjernekapitaldekning	14,0 %
Krav til kjernekapitaldekning	15,5 %
Krav til ansvarlig kapitaldekning	17,5 %
Pilar 2-tillegg	2,8 %
Kapitalkrav inklusiv pilar 2-tillegg	
Ren kjernekapitaldekning	15,6 %
Kjernekapitaldekning	17,6 %
Ansvarlig kapitaldekning	20,3 %

I kapitalkravet inklusiv pilar 2-tillegg er det forutsatt at Pilar 2-kravet skal oppfylles med minimum 56,25 prosent ren kjernekapital og minst 75 prosent kjernekapital. I tillegg til kapitalkravet presentert ovenfor har banken en styringsbuffer på 0,8 prosentpoeng.

Nedenfor presenteres beregningsgrunnlag og kapitalkrav for banken per 31. desember 2023:

Tabell 2 - Beregningsgrunnlag og kapitalkrav

Eksponeringskategori (vektet verdi)	Morbank		Konsolidert	
	2023	2022	2023	2022
Stater				
Lokale og regionale myndigheter	22 543	26 106	27 598	37 244
Offentlige eide foretak	-	-	4	2
Institusjoner	40 204	32 235	53 932	43 131
Foretak	160 164	200 197	206 199	240 591
Massemarked	142 775	175 763	187 547	215 878
Engasjement med pantesikkerhet i fast eiendom	1 239 913	1 274 157	1 713 885	1 641 094
Forfalte engasjement	45 965	22 236	47 500	22 984
Høyrisiko-engasjement	135 945	87 534	135 945	87 534
Obligasjoner med fortrinnsrett	16 047	13 317	23 080	21 648
Fordringer på institusjoner med kortsiktig rating	22 925	19 976	22 925	19 976
Andeler i verdipapirfond	-	-	31	30
Egenkapitalposisjoner	67 667	57 913	46 237	75 538
Øvrige engasjement	147 425	34 701	149 641	35 775
Sum beregningsgrunnlag for kredittrisiko	2 043 597	1 946 158	2 616 549	2 443 447
Beregningsgrunnlag fra operasjonell risiko	200 380	182 341	213 299	193 333
Beregningsgrunnlag CVA-tillegg			6 340	9 530
Sum beregningsgrunnlag	2 243 977	2 128 499	2 836 188	2 646 310

Nøkkeltall

Tabellen under gir en oversikt over bankens nøkkeltall knyttet til kapital- og likviditetssituasjon:

	Morselskap	
Tall i kroner	31.12.2023	31.12.2022
Tilgjengelige kapital (beløp)		
Ren kjernekapital (CET1)	417 944 730	423 686 946
Kjernekapital	457 944 730	463 686 946
Total ansvarlig kapital	506 635 067	512 492 672
Risikovektet eksponeringsbeløp/beregningsgrunnlaget		
Totalt risikovektet beløp/beregningsgrunnlag	2 241 954 490	2 126 477 186
Kapitaldekning (% av beregningsgrunnlaget)		
Ren kjernekapitaldekning (%)	18,64 %	19,92 %
Kjernekapitaldekning (%)	20,43 %	21,81 %
Total kapitaldekning (%)	22,60 %	24,10 %
Ytterligere kapitalkrav for å håndtere andre risikoer enn		
Ytterligere krav til egenkapital for å håndtere andre risikoer enn risikoen for overdreven gjeldsoppbygging (%)	8,00 %	8,00 %
hvorav: skal bestå av ren kjernekapital (prosentpoeng)	4,50 %	4,50 %
hvorav: skal bestå av kjernekapital (prosentpoeng)	6,00 %	6,00 %
Totale SREP-krav til kapital (%)	8,00 %	8,00 %
Kombinert buffer og samlet kapitalkrav (som % av		
Kapitalbevaringsbuffer (%)	2,50 %	2,50 %
Bevaringsbuffer på grunn av makroprudensiell eller system risiko identifisert på medlemsstatsnivå (%)		
Institusjonsspesifikk motsyklisk kapitalbuffer (%)	2,50 %	2,00 %
Systemrisikobuffer (%)	4,50 %	3,00 %
Systemrisikobuffer for globalt systemviktige banker (%)		
Systemrisikobuffer for øvrige systemviktige banker (%)		
Kombinert bufferkrav (%)	9,50 %	7,50 %
Samlet kapitalkrav (%)	15,50 %	15,50 %
Ren kjernekapital tilgjengelig etter å ha dekket de totale SREP-kravene til egenkapital (%)		
Leverage ratio		
Totalt eksponeringsmål	4 576 130 291	4 469 723 946
Uvektet kjernekapitaldekning/Leverage ratio (%)	10,01 %	10,37 %
Ytterligere kapitalkrav for å håndtere risikoen for		
Ytterligere kapitalkrav for å dekke risikoen for overdreven gjeldsoppbygging (%)		
hvorav: skal bestå av kjernekapital (prosentpoeng)		
Totale krav til SREP-leverage ratio (%)		
Leverage ratio -buffer og samlet leverage ratio krav (som		
Uvektet kjernekapitalandelsbuffer (%)		
Samlet leverage ratio krav (%)		
Liquidity Coverage Ratio		
Totale likvide eiendeler av høy kvalitet (HQLA) (vektet verdi - gjennomsnitt)	380 404 447	370 207 779
Utbetalinger - Total vektet verdi	249 122 753	301 640 020
Innbetalinger - Total vektet verdi	120 415 135	136 767 469
Total netto ut- og innbetalinger (justert verdi)	128 707 619	164 872 551
Liquidity coverage ratio (%)	296	225
Net Stable Funding Ratio		
Total tilgjengelig stabil finansiering	4 016 939 533	3 742 889 192
Krav til total stabil finansiering	2 849 099 207	2 730 340 921
NSFR ratio (%)	117	137

Godtgjørelsesordninger

Etter CRR artikkel 450(1), jf. artikkel 433b(1)(iii) skal bankene offentliggjøre informasjon om deres policy for godtgjørelser og hvordan bankene praktiserer godtgjørelsesordninger for ansatte som anses å ha vesentlig innvirkning på bankenes risikoprofil.

Retningslinjer for godtgjørelsesordninger

Bankens godtgjørelsesordning gjelder for alle ansatte. Det skal etableres særskilte regler for godtgjørelse for ledende ansatte, for tillitsvalgte, for andre ansatte med arbeidsoppgaver av vesentlig betydning for foretakets risikoeksponering, og for andre ansatte med kontrolloppgaver.

Bankens godtgjørelsesordning skal

- bidra til at banken tiltrekker seg og beholder den kompetansen banken trenger for å nå sine overordnede mål
- være i samsvar med bankens langsiktige interesser
- bidra til å fremme og gi insentiver til god styring og kontroll med bankens risiko på kort og lang sikt
- motvirke høyere risikotakning enn bankens risikotoleranse definert i risikopolicyer og andre styrende dokumenter
- bidra til at kundenes interesser ivaretas
- bidra til å unngå interessekonflikter

Følgende ansatte defineres som ledende ansatte:

- bankens styre og forstanderskap
- adm. banksjef
- kredittsjef/banksjefs stedfortreder

Ansvarlig for likviditet/ funding defineres som andre ansatte med vesentlig betydning for foretakets risikoeksponering.

Følgende ansatte defineres som ansatte med kontrolloppgaver:

- CFO
- risk manager
- complianceansvarlig

Styret skal vedta retningslinjene for godtgjørelse, herunder endringer eller unntak fra disse. Det er også styrets ansvar å sørge for at banken praktiserer retningslinjene og rammene for godtgjørelsesordningen i banken.

Banken har ikke et eget godtgjørelsesutvalg.

Kvantitative opplysninger om godtgjørelser

Kvantitativ informasjon om bankens godtgjørelser er presentert i tabeller nedenfor:

Tabell 3 - Godtgjørelse tildelt for regnskapsår

Tall i kroner		Styre	Toppledelse	Øvrig toppledelse	Andre identifiserte ansatte
Fast godtgjørelse	Antall identifiserte ansatte	7	2		1
	Total fast godtgjørelse	882 000	3 406 000		1 207 500
	Herav: kontantbasert	882 000	3 406 000		1 207 500
	(Gjelder ikke i EU)				
	Herav: aksjer eller tilsvarende eierandeler	-	-		
	Herav: instrumenter som er knyttet til aksjer eller tilsvarende ikke-kontante instrumenter	-	-		
	Herav: andre instrumenter	-	-		
	(Gjelder ikke i EU)				
	Herav: andre former	-	-		
	(Gjelder ikke i EU)				
	Antall identifiserte ansatte	-	-		-
	Total variabel godtgjørelse	-	-		-
Variabel godtgjørelse	Herav: kontantbasert	-	-		
	Herav: utsatt	-	-		
	Herav: aksjer eller tilsvarende eierandeler	-	-		
	Herav: utsatt	-	-		
	Herav: instrumenter som er knyttet til aksjer eller tilsvarende ikke-kontante instrumenter	-	-		
	Herav: utsatt	-	-		
	Herav: andre instrumenter	-	-		
	Herav: utsatt	-	-		
	Herav: andre former	-	-		
	Herav: utsatt	-	-		
	Total godtgjørelse (2 + 10)	882 000	3 406 000		1 207 500

Banken har ingen særskilte betalinger til ansatte som har vesentlig innvirkning på bankens risikoprofil eller noen form for utsatt godtgjørelse.